

Norbert Mendecki

Historia narodu wybranego po powstaniu Bar Kochby : redakcja Miszny

Collectanea Theologica 55/2, 49-58

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. NORBERT MENDECKI, WIEDEN

HISTORIA NARODU WYBRANEGO PO POWSTANIU BAR KOCHBY: REDAKCJA MISZNY

Żalony obraz przedstawiała Palestyna po powstaniu Bar Kochby (132—135)¹. W czasie walk powstańczych Rzymianie zniszczyli około 50 twierdz i około 1000 wiosek². 580 tysięcy Żydów poniosło śmierć. Kto ocalał przy życiu, został sprzedany jako niewolnik. Znaczna część ludności musiała ratować się ucieczką do innych krajów, zwłaszcza do Babilonii, Syrii, a także do pobliskiej Galilei. Południe Palestyny zostało prawie wyludnione³, z wyjątkiem Jerozolimy, która została zamieniona w pogańskie miasto „Aelia Capitolina”. Zniknęła też w urzędowych aktach rzymskich nazwa „Judea” oznaczająca południową część Palestyny, a pojawiło się nowe oznaczenie „Syria Palaestina”. Owa sytuacja trwała aż do śmierci cesarza Hadriana w r. 138. Jego następca Antoninus Pius (138—161) zmienił radykalnie politykę swojego poprzednika w stosunku do Żydów. Prawdopodobnie stało się to na skutek żydowskiej interwencji (według legendarnego przekazu)⁴. Wiadomo było, że po tak wyniszczających walkach z Rzymianami nie można marzyć o zwycięstwie. Rzymianie zaś byli pewni, że do nowych rozruchów nie dojdzie, bo liczba Żydów po powstaniu Bar Kochby na skutek walk raptownie zmalała, a Judea świeciła pustkami. Zezwolono więc Żydom ponownie na przeprowadzanie rytu obrzezania. Ludzi pochodzenia nieżydowskiego, którzy poddawali się obrzezaniu, karano surowo, nie wyłączając kary śmierci. Chociaż wstęp do Jerozolimy był surowo Żydom zabroniony, nie przestrzegano skrupulatnie tego nakazu. Odbywano więc ponownie pielgrzymki do Jerozolimy, a nawet według źródeł rabinackich ascetycznie nastawiona

¹ P. Schäfer, *Geschichte der Juden in der Antike. Die Juden Palästinas von Alexander dem Großen bis zur arabischen Eroberung*, Stuttgart 1983, 173—175.

² Dane według Dio Cassiusa LXIX, 14, por. E. Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes*, t. I, Hildesheim 1964 (przedruk), 698; por. też M. Aviyonah, *Geschichte der Juden im Zeitalter des Talmud in den Tagen von Rom und Byzanz*, Berlin 1962, 16—18.

³ Por. świadectwo Justyna Męczennika (połowa 2 wieku po n.Chr.): „Kto chce, może oglądać zniszczony, gruzami pokryty i odłogiem leżący kraj (= Judea)”, (*Apologia I*, 53), według S. Dubnowa, *Die Geschichte des jüdischen Volkes im Orient vom Untergange Judäas bis zum Verfall der autonomen Zentren im Morgenlande*, t. III, Berlin 1926, 115, przepis 1.

⁴ S. Dubnow, *dz.cyt.*, 116—117.

grupa „Opłakiwaczy Syjonu” osiedliła się na stałe w świętym mieście⁵.

Centrum żydostwa przed wybuchem powstania Bar Kochby było Jabne. Zapewne istniały próby wznowienia działalności w tej miejscowości po zakończeniu powstania, ale tym razem trzeba było szukać nowej miejscowości, gdyż Palestyna utraciła priorytet w całym świecie żydowskim. Wielu rabinów opuściło Ziemię Świętą, a tzw. włożenie rąk (*semikha*), równające się przekazaniu urzędu, było w Palestynie karane karą śmierci. Nowe centrum żydostwa powstało w Usza w północnej Galilei⁶. Utworzono tutaj na powrót Sanhedryn (*Beth-din*) oraz powołano do życia tzw. Patriarchat. Pierwszym nowym patriarchą (z pokolenia Hilela) został mianowany Simon syn Gamaliela II (z Jabne)⁷. Simon ben Gamaliel II jako chłopiec utracił wczesnie ojca, a kiedy osiągnął wiek dojrzały, wybuchło powstanie Bar Kochby. Simon ratował się ucieczką — prawdopodobnie przebywał w Babilonii. Po pewnym czasie, kiedy sytuacja w Palestynie została unormowana, wrócił do ojczyzny. Jego wybór na patriarchę dokonany został nie tylko dlatego, że był synem ostatniego patriarchy z Jabne, ale przede wszystkim dlatego, że już w młodości słynął jako dobry znawca Prawa i był biegły w „mądrości greckiej”. Simon ben Gamaliel II otrzymał dwóch zastępców, a zarazem pomocników w zarządzie: Rabbi Meira (z tytułem *chacham* = mądry, uczony) i Nathana Babilończyka (z tytułem *Ab-beth-din* = przewodniczący sądu). Rządy nowego patriarchy cechowała wielka łagodność. Od niego pochodzą dwie zasady, którymi kierował się w życiu: „Sąd nie powinien wydawać ustaw, których wypełnienie przekracza siłę większości”, oraz: „Nie obarczajcie narodu niepotrzebnymi zakazami; niech lepiej naród grzeszy z powodu niewiedzy”⁸. Oczywiście takie stanowisko patriarchy przysporzyło mu wielu wrogów. Doszło nawet do otwartej opozycji przeciwko niemu. Aby ratować godność i majestat partriarchy, Simon wprowadził różne stopnie w okazywaniu czci w czasie wspólnych zebrań: w czasie wejścia patriarchy do sali obrad, wszyscy obecni powinni byli podnieść się z miejsc, w czasie wejścia jednego z jego zastępców, tylko jedna część obecnych zobowiązana była przyjąć postawę stojącą. Tym rozporządzeniem dotknięci zostali obydwa zastępcy, którzy w odpowiedzi na to sięgnęli do „własnej broni”. Mianowicie namówili członków Sanhedrynu do stawiania Simonowi w czasie zebrań zawitych jurydycznych pytań, na które sam wielki patriarcha nie znalazł właś-

⁵ G. Stemberger, *Das klassische Judentum. Kultur und Geschichte der rabbinischen Zeit (70 n. Chr. bis 1040 n. Chr.)*, München 1979, 22.

⁶ Por. A. Oppenheimer, *Synod of Usha*, w: *Encyclopaedia Judaica*, t. XVI, Jerusalem 1971, 17—19.

⁷ J. Krengel, *Simon ben Gamaliel II*, w: *Jüdisches Lexikon*, t. IV. Berlin 1930, 419—420; por. też M. Avi-Yonah, *dz. cyt.*, 54 nn.

⁸ Por. J. Krengel, 420, oraz S. Dubnow, *dz. cyt.*, 121.

ciwej odpowiedzi. Tym samym został skompromitowany wobec całego zebrania. Opozycji chodziło głównie o usunięcie patriarchy z urzędu, a w jego miejsce miał zostać mianowany Nathan, który był spokrewniony z rodziną babilońskiego patriarchy⁹.

Simon bez trudu odkrył, kto stoi na czele opozycji, dlatego też obydwaj zastępcy: Meir i Nathan zostali usunięci z kolegium uczonych. Brak owych potentatów wiedzy rabinackiej dał się mocno we znaki całej wspólnocie żydowskiej. Nic więc dziwnego, że tu i tam odzywały się głosy protestu: „my pozostaliśmy, ale Tora opuściła nas”¹⁰. Na prośbę jednego z członków kolegium uczonych dopuszczono na powrót sławnych rabinów, ale pod warunkiem, że ich własne *halachoth* (normy prawne) będą przekazywane anonimowo w szkołach, bez wymieniać nazwisk autorów. Z tej „amnestii” skorzystał jedynie Nathan. Meir pozostał długi czas w opozycji wobec patriarchy, w końcu skazany został na wygnanie. Przeciwno temu zaprotestował Meir słowami: „Będę odmawiał tak długo posłuszeństwa, dopóki nie zostanie mi udowodnione, przez kogo, z jakiego powodu i za jakie przestępstwo zostałem skazany na wygnanie”¹¹. Ponieważ Meir nie otrzymał na powyższe pytanie odpowiedzi, odłączył się od kolegium uczonych w Usza i sam założył własną szkołę (akademię).

Patriarcha „uporał” się nie tylko z opozycją w Usza, ale zmuszony był do ratowania zagrożonego patriarchatu poprzez konkurencyjny patriarchat babiloński. W czasie powstania Bar Kochby, kiedy urząd patriarchy palestyńskiego pozostał długi czas nieobsadzony, wskrzeszono nowy patriarchat w Babilonii. Niejaki Chananja (albo Chanina), bratanek słynnego rabiego z Jabne Jozuy ben Chanina został wybrany w Nahar-Pakod (okręg Nehardei) przewodniczącym Sanhedrynu.¹² Do zadań nowego patriarchy należało ustalanie terminów dorocznych świąt, co dotychczas leżało w kompetencji patriarchy palestyńskiego. Nic więc dziwnego, że Simon ben Gamaliel II chcąc ratować żydostwo przed schizmą wysłał delegację do Nahar-Pakod z zadaniem rozwiązania tamtejszego Sanhedrynu i likwidacji urzędu patriarchy. Po długich utarczkach i dyskusjach Chananja ustąpił. Jedność została uratowana.

Jak już wyżej wspomniano, wielką rolę w życiu Sanhedrynu w Usza odegrał Rabbi Meir¹³. Według legendy pochodził rzekomo z rodziny pogańskiej, która przeszła na judaizm. Jako chłopiec „siedział u stóp” słynnych uczonych w Jabne, Izmaela i Akiby.

⁹ J. Krengel, *Natan der Babylonier*, w: *Jüdisches Lexikon*, t. IV, Berlin 1930, 408.

¹⁰ S. Dubnow, *dz. cyt.*, 122.

¹¹ S. Dubnow, *dz. cyt.*, 122.

¹² A. Tartakower — L. A. Rosenthal, Chananja, w: *Jüdisches Lexikon*, I, Berlin 1927, 1321—1322.

¹³ A. Oppenheimer, Meir, w: *Encyclopaedia Judaica*, t. XI, Jerusalem 1971, 1240—1242.

Ponieważ wykazywał nieprzeciętny talent, Akiba przepowiedział mu wspaniałą przyszłość. W czasie powstania Bar Kochby Meir opuścił Palestynę i wrócił dopiero po zakończeniu walk. W Usza był jednym z głównych organizatorów Sanhedrynu i patriarchy. W czasie sporu Meir opuścił Usza i przeniósł się w pobliże Tyberiady, zakładając własną szkołę. Oprócz studium zarabkował dzięki przepisywaniu ksiąg. Jako znawca prawa talmudycznego przejął wiele od swojego mistrza Akiby, a nawet w niektórych punktach przewyższył go. W wykładach posługiwał się legendami i bajkami, a porównania czerpał ze świata zwierząt. Rozpracował też metodę dialektyczną tłumaczenia prawa, która znalazła zastosowanie w późniejszym Talmudzie. Jego *halachoth* weszły w skład Miszny, niektóre pod jego własnym imieniem, niektóre anonimowo. Wielki udział miał też w systematyzacji „ustnej tradycji”, która została spisana za czasów Jehudy ha-Nasi¹⁴.

Na czasy przełomu pomiędzy Jabne a Uszą przypada działalność wolnomyśliciela żydowskiego Eliszy ben Abuja¹⁵. Był on przyjacielem Akiby i nauczycielem Meira w Jabne. Oprócz studium rabinackiego żywo interesował się problemami teologicznymi, a także zajął się zgłębianiem filozofii greckiej i chrześcijańskich gnostyków. To spowodowało, że Eliza ben Abuja zaczął podważać niektóre „dogmaty” rabinackiej nauki, np. prawdę o zmartwychwstaniu i o życiu wiecznym. Tym samym oddalił się od wspólnoty żydowskiej. Od niej otrzymał potem przydomek „grzesznika”, „zdrajcy” i *acher* (to znaczy dosłownie „inny”, czyli „odszczepieniec”). Tylko Meir nie odłączył się od swojego dawnego mistrza, a na zarzuty, że obcuje z heretykami, odpowiadał: „Znalazłem jabłko granatu, wewnątrz spożyłem, skorupę odrzuciłem”¹⁶. Jeszcze na łożu śmierci Meir starał się nawrócić Eliszę, nakłaniając go do żalu za grzechy. Czy moje nawrócenie ma sens, teraz w ostatniej godzinie mego życia? — zapytał Eliza Meira. Na krawędzi grobu jest jeszcze czas na pokutę i nawrócenie — odpowiedział Meir. Eliza podniósł głos płacząc rzewnymi łzami i w tym momencie oddał ducha. A jednak mój mistrz odszedł do wieczności pojednany z Bogiem — szepnął Meir i skłonił głowę przed zwłokami wielkiego człowieka¹⁷.

Na uwagę zasługuje też pewna kobieta z tego okresu, stanowiąca raczej wyjątek w tradycji rabinackiej. Chodzi tutaj o żonę Meira, Berurię (Walerię)¹⁸. Była ona córką Chaniny ben Teradion,

¹⁴ S. Atlas, *Rabbi Me'ir*, w: *Jüdisches Lexikon*, t. IV, Berlin 1930, 53—54.

¹⁵ S. Atlas, *Elisa ben Abuja*, w: *Jüdisches Lexikon*, t. II, Berlin 1968, 365—367.

¹⁶ Por. *tamże*, 366.

¹⁷ Por. *tamże*, 366—367.

¹⁸ Z. Kaplan, *Beruryah*, w: *Encyclopaedia Judaica*, t. IV, Jerusalem 1971, 701.

uczonego talmudysty. Ojciec jej zginął śmiercią męczeńską w czasie powstania Bar Kochby. Matka również została zamordowana, a jej siostrę zabrano do rzymskiego miasta, gdzie ułożono ją w domu publicznym. Na prośby Berurii Meir z narażeniem własnego życia uwolnił szwagierkę z domu publicznego. Beruria słynęła z doskonałej znajomości nauki talmudycznej i nawet była równorzędnym partnerem Meira w dyskusjach halaktycznych¹⁹. Opowiadano o niej, że pewnego razu zdenerwował się Meir, gdyż jego sąsiedzi za ścianą wszczęli kłótnię i począł przeklinać. Beruria zwróciła uwagę swemu mężowi, że jego postawa w tym wypadku nie jest właściwa. Zacytowała przy tym Ps 104,35: „Niechaj grzechy znikną z oblicza ziemi, wtedy nie będzie żadnych grzeszników”. „Ty masz zło przeklinać, ale zarazem proś Boga, żeby oddalił od tych ludzi ich złe przyzwyczajenia”²⁰.

Inna postać tego okresu to Simon ben Jochaj²¹. Był on zaciętym wrogiem Rzymu, nawet musiał ratować się ucieczką przed represjami ze strony władz państwowych. Ukrywał się ponoć 13 lat w grocie razem ze swoim synem. Dopiero, kiedy zmieniła się obsada personalna władz rzymskich w Palestynie, wrócił do Galilei, a nawet z ramienia Sanhedrynu został wydelegowany do Rzymu, by prosić władze państwowe o zniesienie nowych represji wobec Żydów. Jako uczonego talmudysta sprzeciwił się kazuistycznej metodzie wykładania prawa, co stosowali Akiba i Meir. Według niego prawo należy interpretować według ducha, a nie litery. Na przykład, biblijny zakaz małżeństw z Kananejczykami tłumaczył jako zakaz zawierania małżeństw z wszystkimi innymi nieizraelskimi narodami. Ponadto w wypadkach, które nie sprzeciwiają się prawu, należało według niego interpretować łagodnie. Był on jednak zawziętym przeciwnikiem Rzymu i odnosił się wrogo do pogańskiego świata, który był synonimem wszystkich występków. Simonowi ben Jochaj przypisuje się kabalistyczne dzieło *Sohar*, znalezione rzekomo w XIV w. w Hiszpanii. Dzieło to miał Simon napisać w czasie 13-letniego pobytu w grocie.

Inna osobistość tego okresu to Jehuda ben Ilaj²². Słynący z wielkiej lojalności wobec władz rzymskich, stał w gronie przywódców Sanhedrynu, a nawet uchodził za „pierwszego mówcę” (*rosz ha'medabrim*) w czasie oficjalnych posiedzeń. W nauce talmudycznej stosował metodę Akiby, szukając znaczenia w sylabach i w literach. Był on zwolennikiem pracy fizycznej, którą wysoko

¹⁹ A. Tartakower, *Beruria (Valeria)*, w: *Jüdisches Lexikon*, t. I, Berlin 1927, 931—932.

²⁰ S. Dubnow, *dz. cyt.*, 129.

²¹ S. Atlas, *Simon ben Jochaj*, w: *Jüdisches Lexikon*, t. IV, Berlin 1930, 421—423.

²² Ch. Albeck, *Juda ben Ilaj (Elaj)*, w: *Jüdisches Lexikon*, t. III, Berlin 1929, 398—400.

ceniał, powtarzając często: „kto nie nauczy syna rzemiosła, nauczy go złodziejstwa”²³.

Jeszcze inną postacią okresu po powstaniu Bar Kochby jest Jozef ben Chalafta²⁴. Mieszkał on stale w galilejskim mieście Zippora (Sephoris). Odznaczał się wielką cierpliwością i umiłowaniem pokoju. W czasie gorących dyskusji, swoim stoickim spokojem doprowadzał często do pojednawczych rozwiązań. Zajmował się głównie chronologią historii Żydów. Jemu przypisuje się traktat *Seder Olam* (chronologicznie ujęta historia świata).

Po śmierci Simona ben Gamaliela II władzę patriarchy objął jego syn Jehuda ha-Nasi (około roku 165 po n. Chr.)²⁵. Jego przyjście na świat przypada na czasy powstania Bar Kochby. Od wczesnej młodości przebywał w gronie uczonych. Szczególnie dużo skorzystał z nauk Simeona ben Jochaj. Jako chłopiec wykazywał doskonały talent organizatorski i zmysł dyplomatyczny. Nic więc dziwnego, że po objęciu władzy umiejętnie kierował zarządem wspólnoty żydowskiej, a nawet był w dobrych stosunkach z władzami rzymskimi. Ponoć był nawet przyjacielem jednego z cesarzy z dynastii Antoninów, prawdopodobnie Marka Aureliusza, znanego filozofa. Prowadził życie zamożnego przywódcy, by dobrze reprezentować się przed czynnikami państwowymi. W osobie Jehudy ha-Nasi złączyły się dwie zasadnicze cechy charakteru: nieprzeciętna wiedza i doskonały talent kierowniczy. Jego wiedza nacechowana była syntezą, w przeciwieństwie do ówczesnych szkół „prześiąkniętych” na wskroś analizą. Do walki pomiędzy patriarchą a szkołami nie doszło, jak za czasów Simona ben Gamaliela II, gdyż Jehuda ha-Nasi przewyższał uczonością wszystkich nauczycieli, stojących na czele szkół. Ponadto Jehuda wspierał finansowo wielu uczonych, a także utrzymywał szkoły z „własnej kieszeni”. W czasie klęski głodowej za czasów Marka Aureliusza rozdzielając głodującym żywność z własnych zapasów, z tym, że w pierwszej kolejności otrzymywali pożywienie uczeni rabinacy. Temu sprzeciwił się Jonathan ben Amram, jeden z najlepszych uczniów patriarchy rezygnując z owego przywileju. Kiedy dowiedział się o tym Jehuda, zmienił przywilej klasowy. Także córka Eliszy-Achera zjawiała się u patriarchy z prośbą o żywność. Patriarcha próbował odesłać ją „z kwitkiem” do domu, jako że jej ojciec był znanym heretykiem. „Mistrzu — zawołała córka — zapomnij czyny mojego ojca, a zapomnij sobie jego wiedzę”²⁶. Patriarcha rozplakał się i rozkazał wydać żywność córce.

²³ Tamże, 399.

²⁴ Ch. Albeck, *Jose ben Chalafta*, w: *Jüdisches Lexikon*, t. III, Berlin 1929, 325—326.

²⁵ *Encyclopaedia Hebraica*, *Judah ha-Nasi*, w: *Encyclopaedia Judaica*, t. X, Jerusalem 1971, 366—372.

²⁶ S. Dubnow, *dz. cyt.*, 134.

Za czasów Jehudy ha-Nasi Sanhedryn osiągnął największą sławę i znaczenie w całej swej historii. Ilość członków Sanhedrynu wynosiła wtedy 70 osób. Sam patriarcha mianował nie tylko członków Sanhedrynu, ale także decydował o wyborze sędziów i nauczycieli dla poszczególnych gmin żydowskich. Nawet wspólnoty poza Palestyną zwracały się do patriarchy z prośbą o obsadzanie urzędów sędziów i nauczycieli. Sława wielkiego patriarchy dotarła nawet do Babilonii, skąd wielu udało się na naukę do Galilei. Spośród tych uczniów babilońskich na czoło wysunął się niejaki Chijsa, ulubieniec i współpracownik patriarchy²⁷. Od niego wiele wiadomości zaczerpnął Jehuda o życiu i zwyczajach Żydów babilońskich, w tym o „Eksilarsze”, przywódcy owych Żydów, wywodzącym się ponoć z samego pokolenia Dawida.

Jako przywódca Żydów palestyńskich daleki był Jehuda od rygorystycznego wypełniania litery prawa, trzymając się tradycji Hilela. Aby zapobiec ruinie gospodarstw rolnych, patriarcha chciał znieść zakaz pracy na roli w siódmym roku, tzw. roku szabatowym (*szemita*), gdyż i w tym roku należało płacić podatek Rzymianom. Także dążył do zniesienia dziesięciny (*maaser*) dla kapłanów, gdyż ów podatek obowiązywał w czasie istnienia świątyni jerozolimskiej. Przeciwko tej „reformie” opowiedziała się grupa konserwatystów, na czele której stanął niejaki Pinchas ben Jair²⁸. Patriarcha, w obliczu opozycji, przyjął kompromisowe rozwiązanie. Niektóre okręgi palestyńskie z przeważającą ludnością pogańską ogłosił jako istniejące poza obszarem Palestyny (np. Skythopolis, Caesarea i inne), w których nie obowiązywały prawa związane z rokiem szabatowym i z dziesięciną dla kapłanów. Także łagodną interpretację prawa zastosował w przepisach szabatowych.

Jehuda ha-Nasi wybrał Zippora (Sepphoris), stolicę Galilei, jako nową siedzibę patriarchatu i Sanhedrynu²⁹. Zanim tego dokonał, jakiś czas obradował Sanhedryn w Szeferim i w Beth-Szeairim. Wybór Zippora podyktowany był dwoma względami: nie tylko łagodny klimat leczyl nadwreżone zdrowie patriarchy, ale przede wszystkim tutaj znajdowali się przedstawiciele władz rzymskich, z którymi Jehuda ha-Nasi prowadził ożywione kontakty.

Największą zasługę poniósł jednak Jehuda ha-Nasi na polu nauki rabinackiej. Nauka ta zwana „ustną tradycją” przybrała ogromne rozmiary, do tego stopnia, że nie sposób było pamięciowo opowiadać całego materiału, aby go przekazać następnym pokoleniom.

²⁷ L. A. Rosenthal, *Chijsa bar Abba I*, w: *Jüdisches Lexikon*, t. I, Berlin 1927, 1360.

²⁸ S. Atlas, *Pinchas ben Ja'ir*, w: *Jüdisches Lexikon*, t. IV, Berlin 1930, 944. Zartowano sobie z przesadnej pobożności Pinchasa. Opowiadano, że nawet jego własny osioł nie tknął jarzyny, z której dziesięcina nie została wydzielona dla kapłanów, por. S. Dubnow, *dz. cyt.*, 135—136.

²⁹ M. Avi-Yonah, *Sepphoris*, w: *Encyclopaedia Judaica*, t. XIV, Jerusalem 1971, 1177—1178.

Już Akiba i Meir stworzyli zbiory *misznajot* albo *halachot* dla szkół. Jehuda ha-Nasi zrobił jeszcze krok naprzód i uporządkował, redagując cały olbrzymi materiał rabinacki, oczywiście przy pomocy kolegów uczonych. Doszło więc na przełomie drugiego i trzeciego wieku do powstania tzw. Miszny. Obecnie Miszna dzieli się na sześć części (*sedarium* = porządki)³⁰.

1. *zeraim* (zasiewy, zboża) — przepisy dotyczące uprawy roli, np. rok szabatowy, dziesięcina dla kapłanów i inne;

2. *moed* (święta) — szabat i święta;

3. *naszim* (kobiety) — prawo małżeńskie i rodzinne;

4. *nezikin* (szkody) — prawo cywilne i karne oraz procesy sądowe;

5. *kodaszim* (świętości) — przepisy związane z kultem świątynnym i z pokarmami;

6. *taharoth* (oczyszczenia) — rytualna czystość ludzi, mieszkań i przedmiotów i inne.

Owe części dzielą się na traktaty (*massichtot*), które nieraz tematycznie odbiegają od głównego tematu części, np. porządek pierwszy rozpoczyna traktat o modlitwach i liturgii synagogałnej (*berachoth*); w prawie małżeńskim i rodzinnym znalazł się traktat o ślubowaniu i o nazireacie, w prawie cywilnym i karnym traktat *Pirke Aboht*, zawierający rabinackie sentencje etyczne. Każdy traktat dzieli się z kolei na rozdziały, a rozdziały na artykuły (tzw. *misznajoth*). Artykuł zawiera zazwyczaj tezę główną, z którą „rozprawiają się” uczeni w prawie i różne szkoły. Styl Miszny jest zwięzły i lakoniczny. Chociaż Miszna pisana jest językiem hebrajskim, spotykamy tu i ówdzie wyrażenia greckie i łacińskie. Pomimo tego, że Miszna była przeznaczona jedynie dla szkół rabinackich jako pomoc w egzegezie prawnej, wyszła wkrótce poza ramy szkolnictwa, stając się obowiązkowym kodeksem prawnym dla całego żydostwa. Stała się więc drugą Torą (*szana* w znaczeniu „drugi”, por. Deuteronomium). Wszyscy uczeni rabinacy, których wypowiedzi są tutaj cytowane, począwszy od Hilela i Szammaja aż do Jehudy ha-Nasi, nazywani są Tanaitami (*tannaim* — armejska forma hebrajskiego *szana* = powtarzać, uczyć). Następną generacją przyjęła już skromniejszą nazwę *Amorim* (Amoreici). Ci uchodzili jedynie za interpretatorów Miszny.

Wielkie zasługi Jehudy ha-Nasi doceniono jeszcze za życia wielkiego patriarchy, który przewyższył takie sławy jak Jochanan ben Zakkaj czy Akiba. Nic więc dziwnego, że mówiono o nim krótko *Rabbi* (Mistrz), bez używania właściwego nazwiska. Później otrzymał przydomek „święty” (*Rabbi Jehuda ha-kadosz*, albo *rabbenu ha-kadosz* = nasz święty mistrz).

Ostatnie lata wielkiego mistrza nacechowane były wielkimi

³⁰ H. L. Strack — G. Stemberger, *Einleitung in Talmud und Midrasch*, München⁷ 1982, 113—121.

cierpieniami z powodu choroby. Na łożu śmierci prosił, żeby żałoba nie trwała długo i już po 30 dniach należy zacząć naukę w szkołach. Kiedy wieść rozeszła się, że patriarcha odchodzi do wieczności, ludność gromadnie zebrała się w Zippora. Nikt z otoczenia Jehudy nie chciał zebranemu ludowi obwieścić śmierć patriarchy. Dopiero jeden z jego uczniów, Bar Kappara, podniesionym głosem zawołał: „Aniołowie i śmiertelnicy walczyli o arkę przywierca; aniołowie zwyciężyli, ale arka została zniszczona”³¹. Zwłoki patriarchy pochowano w Beth-Szearim.

Dzieło Jehudy ha-Nasi ma ogromne znaczenie dla historii żydostwa. Na fundamencie poczynań wielkiego patriarchy wybudowano w późniejszym okresie dzieło Talmudu, będącego „Nowym Testamentem” dla Żydów. Jak do tego doszło? — „Kamień węgielny” położono w Jabne. Dalszy rozwój został dokonany przez Rabbi Akibę, a później przez Rabbi Meira. Dopiero na tych przekazach oparł się Jehuda ha-Nasi, spisując ową tradycję. W ten sposób powstała Miszna około 200 roku po n. Chr. 50 lat później przyjęli rabini Misznę jako obowiązujące prawo, na którym — oprócz Biblii — opiera się całe życie żydowskie.

Jak przedstawiała się sytuacja polityczna w tym czasie? — Jak już wyżej wspomniano, następcą Hadriana (117—138) został Antoninus Pius (138—161), który zniósł ostre przepisy wymierzone przeciwko Żydom³². Prawdopodobnie później, już za jego następcy, znowu zaostrozono te przepisy, co spowodowało, że Simon ben Jochaj udał się do Rzymu z prośbą o zniesienie „dokuczliwych” dekretów, co mu się udało. Końcowe lata rządów cesarza Piusa nacechowane były przygotowaniem do nowej wyprawy przeciwko Partom. Kiedy za jego następcy, Marka Aureliusza (161—180), doszło do wojny rzymsko-partyjskiej, w sercach Żydów ożyły nowe nadzieje na zrzucenie jarzma rzymskiego. Odzwierciedla to wypowiedź Simona ben Jochaj: „Kiedy zobaczysz konia perskiego (= konia partejskiego) przywiązanego do nagrobka w ojczyźnie Izraela, oczekuj pojawienia się Mesjasza”³³. Jeszcze dobitniej wyraził się Juda ben Ilaj: „Tym, którzy zburzyli Jerozolimę, przeznaczony jest upadek przez rękę Persów (= Partów)”³⁴.

Owe sympatie propartejskie nie obeszły się bez echa ze strony Rzymian. Niejaki Lucius Verus, dowódca wojsk rzymskich, zorganizowanych do walki z Partami, wszczął represje przeciwko Żydom. Dopiero po zakończeniu zwycięskiej wojny, a właściwie po śmierci Luciusa Verusa, cofnięto owe nadzwyczajne środki zaradcze. Cesarz Marek Aureliusz jako władca-filozof daleki był od

³¹ S. Dubnow, *dz. cyt.*, 142.

³² Pod koniec jego panowania miało wybuchnąć powstanie żydowskie, co wydaje się mało prawdopodobne, por. S. Dubnow, *dz. cyt.*, 117.

³³ S. Dubnow, *dz. cyt.*, 118.

³⁴ S. Dubnow, *dz. cyt.*, 118.

polityki ucisku wobec podbitych narodów. Mógł więc Żydom zagwarantować pewną autonomię. Według tradycji talmudycznej był on rzekomo zaprzyjaźniony z patriarchą Jehuda ha-Nasi (por. rozmowy pomiędzy Rabbim a Antoninem)³⁵. Natomiast kronika rzymska Ammianusa Marcellinusa przekazuje, że Aureliusz w czasie podróży po Palestynie w r. 176 brzydził się widokiem niechlujnych Żydów.

W latach 180—192 rządził w Rzymie syn cesarza-filozofa, gladiator Kommodus. W państwie szerzyło się bezprawie. Niejaki Pescennius Niger, namiestnik Syrii, a zarazem jeden z pretendentów do korony cesarskiej, na prośby Żydów o zniesienie podatku odpowiedział: „Chcecie, żebym wam zniósł podatek. Gdybym mógł, ściągnąłbym podatek nawet od powietrza, którym oddychacie”³⁶. Pomimo tego niektóre miasta palestyńskie żywiły sympatie dla Nigera, co zemściło się po przegranej bitwie Nigera z afrykańskim Septimem Sewerem, który w r. 193 objął tron cesarski (193—211). Owe miasta palestyńskie zostały ukarane za sympatie dla Nigera, a mieszkańcom miasta Neapolis-Sychem nawet odebrano prawa obywatelskie. W gruncie rzeczy, poza wyżej wymienionym wyjątkiem, dynastia Sewerów (193—235) była dosyć przychylnie nastawiona do Żydów, co umożliwiło na przełomie drugiego i trzeciego wieku dokończenie prac nad redakcją wiekopomnego dzieła, Miszny, związanego z nazwiskiem wielkiego patriarchy Jehudy ha-Nasi.

**DIE GESCHICHTE DES AUERWÄHLTEN VOLKES
NACH DEM BAR-KOCHBA-AUFSTAND:
DIE REDAKTION DER MISCHNA**

Der Bar-Kochba-Aufstand verursachte, daß das Land Judäa völlig zerstört wurde. Deswegen mußten die Rabbinen von Jabne nach Uscha in Galiläa übersiedeln. Hier stellte man das Synhedrion und das Patriarchat wieder her. Der neue Patriarch hieß Simon ben Gamaliel II. Er bekam zwei Stellvertreter: Rabbi Meir und Rabbi Nathan, genannt der Babylonier. Bald kam es zum Konflikt zwischen dem Patriarchen und seinen beiden Stellvertretern, der mit der Trennung Rabbi Meir von der Gemeinde endete. Unter dem Nachfolger von Simon ben Gamaliel II., Jehuda ha-Nasi, erreichte das jüdische Leben in dieser Zeit seinen Höhepunkt. Um 200 n. Chr. kam es zur Redaktion der Mischna. Große Verdienste zu diesem Werk leisteten schon früher zahlreiche jüdische Gelehrten, wie Hillel, Schammaj, Jochanan ben Zakkaj, Aqiba, Simon ben Jochaj, Jehuda ben Ilaj, Jose ben Chalafta, Meir u.ä. Mit Jehuda ha-Nasi endet somit die Epoche der Tannaiten. Eine günstige politische Situation ermöglichte auch das Zustandekommen der Mischna. Die Nachfolger Kaiser Hadrians (117—138): Antoninus Pius (138—161), Mark Aurel (161—180), Commodus (180—192) und Septimus Severus (193—211) waren den Juden eher positiv gesinnt.

³⁵ G. Stemberger, *Die römische Herrschaft im Urteil der Juden*, Darmstadt 1983, 86—94.

³⁶ S. Dubnow, *dz. cyt.*, 119.